

Nieuwe kansen voor bedreigde planten en dieren in gevarieerd heideland

Moderne boermarken ontfermt zich over Manderheide

Landschap Overijssel is trots dat ze acht gebieden beheert die zijn aangewezen voor Natura 2000. Acht gebieden die bij de top van de Europese natuur horen. Met een serie reportages laten we je graag kennis maken met deze prachtgebieden. In dit nummer nemen we je mee naar de Manderheide, onderdeel van Natura 2000-gebied Springendal-Dal van de Mosbeek, in Noordoost Twente.

Manderheide overzichtsfoto

Tekst: Frans Bosscher

Het zijn vooral de vogels die het voorjaar maken op de Manderheide. Bij de Cirkels van Jannink trekt de boomleeuwerik al in maart de aandacht met z'n melodieuze, zelfs wat melancholische zang. Het is duidelijk baltstijd. Om indruk te maken vliegt het mannetje tot honderd meter hoog, zweeft in golven naar beneden om zich dan ineens te laten vallen tot vlakbij het vrouwtje. Vanuit de bossen verderop klinkt het geroffel van spechten, zodat we weten wie

de baas is van de beroffelde boom. Boven ons kondigt een imposant basgeluid de komst van een raaf aan. Die heeft z'n eieren al uitbroed en is op zoek naar voedsel voor de jonge vogels; het nest is waarschijnlijk kilometers ver weg. Maar ook voor de zandhagedissen is de lente begonnen. De mannetjes gaan vervellen tot ze hun felgroene baltskleur hebben, waarmee ze vanaf half april de vrouwtjes proberen te verleiden.

Uitgeputte grond

Het is onder meer voor de zandhagedis, kamsalamander en vliegend hert dat de Manderheide de komende jaren een gedaanteverwisseling zal ondergaan. Anders dan de naam doet vermoeden, is het gebied grotendeels bos. Maar juist de heide, samen met

de jeneverbesstruwelen, is waardevol. Zelfs in Europees opzicht. Om die reden is de Manderheide, samen met het aangrenzende Dal van de Mosbeek en Springendal opgenomen in Natura 2000, het Europese netwerk van natuurgebieden. De opgave is dan ook om ervoor te zorgen dat het

gebied z'n naam weer eer aan doet. De Manderheide is ontstaan toen de eerste boeren hier aan de voet van de Galgenberg bos afbrandden om er graan te verbouwen. Toen na een aantal jaren de grond uitgeput was, brandden ze het volgende stuk bos af.

Frank Meijer

Frank Meijer van Frankenvrij Advies is, namens Landschap Overijssel, projectleider van de Natura 2000-opgave voor de Manderheide. Samen met een team van specialisten (ecologen, beheerders en communicatieadviseur) stelt hij een inrichtings- en beheerplan op. Per perceel bepalen ze of en welke ingrepen er nodig zijn om de Natura 2000-doelen te realiseren. "Het is mooi en spannend om in een gebied met zo'n grote opgave aan de slag te zijn. Dat geeft veel plezier. De grote uitdaging is om met alle belanghebbenden een heidelandschap tot stand te brengen dat, met goed beheer, tot in lengte van jaren blijft bestaan. Het creëren van draagvlak blijft complex. Gelukkig gaat dat hier erg goed."

Gewoon biggenkruid

Zandhagedis mannetje met felgroene flanken

Zandhagedis

Zand of droge hei. Dat is waar de zandhagedis van houdt. In ons land leeft hij in de duinen en binnenlands in heidegebieden. De grootste hagedis van ons land – hij kan tot 21 centimeter lang worden – is een zonliefhebber. Bij mooi weer is hij actief en jaagt hij op insecten en spinnen. In het voorjaar hebben de mannetjes felgroene flanken. De vrouwtjes begraven hun eieren op onbegroeide plekken, zodat de zon ze kan 'uitbroeden'. Doordat er te veel stikstof in natuurgebieden terecht komt, zijn zulke kale, zandige plekken vaak dichtgegroeid met mos en gras. Bovendien zijn veel heidevelden te klein en geïsoleerd. Vergroten en verbinden van heidevelden, zoals op de Manderheide gaat gebeuren, zijn nodig om in teelt te voorkomen en zandhagedissen goede overlevingskansen te bieden.

Op de achtergelaten grond groeiden heidestruiken. De heide bleef eeuwenlang in stand als graasgebied voor vee. Als daar een eind aan komt in de negentiende eeuw pakken bomen weer hun kans. De heide verdwijnt, de jeneverbessen verpieteren in het donkere bos. Ruim de helft van de Manderheide bestaat nu uit bos.

Samen herstellen

Om er weer een heidelandschap van te maken, wordt er straks flink wat bos gekapt. De ruim twintig grondeigenaren, waarvan Landschap Overijssel de grootste is, nemen gezamenlijk de maatregelen die nodig zijn om de natuur te herstellen. "Over het algemeen zijn de reacties op het heideherstel positief", zegt beheerder Rick Staudt. "Als een eigentijdse boermarke zijn de grondeigenaren samen verantwoordelijk voor het gebied. Natuurlijk zijn er allerlei wensen. Samen bekijken we hoe we die in kunnen passen." Waar ook rekening mee gehouden wordt, is het grote aantal archeologische en cultuurhistorische restanten: een hunebed, grafheuvels, een raatakker (celtic field),

schaapskampen, schapendriften en boerenerven. Rick: "Al deze waarden zullen we uiteraard ontzien, net als een paar hakhoutpercelen. Verder blijft een strook bos langs de zuidkant staan. Die zal fungeren als buffer om te voorkomen dat stikstof uit het agrarisch gebied in de Manderheide terecht komt. En ook het Dal van de Eendenbeek in de Manderstreu, het noordelijk deel van de Manderheide, laten we met rust. Dit is een mooi authentiek cultuurlandschap met weilandjes, akkertjes en houtwallen, dat heel goed aansluit op het heidelandschap."

Heel bewerkelijk

De omvorming van het landschap voltrekt zich de komende jaren. Globaal zal over enkele jaren zestig procent van de Manderheide bestaan uit heide met jeneverbessen, twintig procent is bos, tien procent schrale grasveldjes en tien procent wegen, erven, paden en natuurakkers. Al met al geen grote paarse heide, maar een groot en afwisselend heidelandschap.

Vooral in de eerste jaren is er intensief beheer nodig, vertelt ecoloog Mark Zekhuis. "Na de kap komen veel jonge bomen op. Berk, krent, grove den, vuilboom en Amerikaanse vogelkers kiemen heel snel op de kale bodems. Om te voorkomen dat deze weer uitgroeien tot bos, moeten we die boompjes snel weghalen. Totdat de heidevegetatie gesloten is en opslag bijna niet meer voorkomt." Het verwijderen van de opslag is een klus die op verschillende manieren wordt aangepakt: vrijwilligers gaan handmatig jonge bomen weghalen, schapen grazen de pas ontkiemde boompjes weg en machines maaien de opslag weg. Voor dat laatste is het nodig dat eerst de stobben worden verwijderd; dat voorkomt bovendien dat ze weer gaan uitlopen. "Heidebeheer is en blijft heel bewerkelijk."

Draaihals en muizenootje

Om het afwisselende heidelandschap vervolgens tot in lengte van jaren in goede conditie te houden, gaan er runderen en/of paarden grazen; onderzoek moet uitwijzen wat het meest effectief is. Zij zullen optreden als de hoofdbeheerders van de hernieuwde Manderheide. Het aantal nachtzwaluwen en roodborsttapuiten neemt toe. Dat geldt ook voor de zandhagedissen die een veel groter heidegebied met kale, zandige plekken krijgen. Langs de randen kun je patrijzen weg zien schieten. Voor grauwe klauwier en klapekster is het een erg aantrekkelijk landschap,

Roodborsttapuit

net als voor de draaihals, een goed gecamoufleerde specht die z'n naam dankt aan een zeer beweeglijke hals. Struikheide zal de belangrijk -

ste heidesoort zijn, maar op enkele stukken duikt ook dopheide op. Klein warkruid, dat ook duivelsnaaigaren wordt genoemd, doet zich te goed aan jonge struikheide. Andere planten als biggenkruid, muizenootje, duizendblad, margriet, akkerviooltje en herfstleeuwentand vinden ook goede groeiplekken. Op die planten komen vlinders af die lang weg waren, zoals aardbeivlinder, heideblauwtje en bruine eikenpage. In die rijke natuur is er volop gelegenheid om te wandelen, te fietsen en te sporten. Rick: "Ik zou zeggen: een Manderheide waar we met z'n allen heel trots op kunnen zijn."

Tijdspad Manderheide

x

2015-2021

bomen kappen, maaien, opslag en stobben verwijderen, begrazing door schapen, aanleg aangepast recreatief wegen- en padennet

x

na 2021

integrale begrazing door runderen en/of paarden, indien nodig aanvullend opslag verwijderen door maaien, handmatig boompjes verwijderen en begrazing door schapen

Klein warkruid

Deze plant, die in ons land vrij zeldzaam is, hecht zich met rode draden aan jonge struikheide en haalt er voedingsstoffen uit. Klein warkruid vertakt zich snel en overwoekert de gastplant compleet, maar doodt hem niet. Deze parasitaire leefwijze heeft hem mogelijk de bijnaam duivelsnaaigaren opgeleverd. Bladeren heeft hij niet nodig, omdat hij zelf geen voedingsstoffen produceert. Kleine roze bloemetjes heeft hij wel, om zaad te zetten. Doordat structuurrijke heideterreinen de afgelopen honderd jaar zijn verdwenen, nam het aantal jonge heidepollen voor klein warkruid af. De verwachting is dat hij in de Manderheide weer zal opbloeien, omdat er meer variatie in de leeftijdsopbouw van de heidestruiken komt.

Klein warkruid bloei

Klein warkruid zonder bloei